

B i j l a g e 3 :
B e s l u i t a a n w i j z i n g
b e s c h e r m d d o r p s g e z i c h t
E a s t e r e i n v a n 28 m a a r t
1991

OOSTEREND
gemeente Littenseradiel

BESCHERMDE STADS- EN DORPSGEZICHTEN

BESCHERMDE STADS- EN DORPSGEZICHTEN

INGEVOLGE ARTIKEL 20 VAN DE MONUMENTENWET

OOSTEREND gemeente Littenseradiel

Toelichting bij het besluit tot aanwijzing van de korn van Oosterend als beschermd dorpsgezicht.

Het beschermde dorpsgezicht omvat het op bijgevoegde kaart (Rijksdienst voor de Monumentenzorg, tekeningnummer 235) door een stippellijn omgrenste gebied.

Publikatie van de **Rijksdienst voor de Monumentenzorg**.

Januari 1988.

Inleiding

Het dorp Oosterend is gelegen in de gemeente Littenseradiel op een afstand van circa zeven kilometer ten noordwesten van Sneek.

De nederzetting is waarschijnlijk in de 10de eeuw ontstaan na de bedijking van het zogenaamde eiland van Oosterend, één van de eerste bedijkte gebieden in Friesland. Al snel groeit Oosterend daarna uit tot het belangrijkste dorp van de streek, met een lokaal verzorgende functie, waardoor rondom de centraal gelegen kerksituatie een dichtbebouwde dorpsstructuur ontstaat, gebaseerd op een sterk vertakt patroon van paden en watergangen. Vanaf het eind van de 19de eeuw vindt een uitbreiding van de nederzetting plaats in westelijke richting. Dit betreft voornamelijk renteniershuizen langs de dijk en aan de, in het midden van de 19de eeuw aangelegde weg naar Wommels.

Doordat de ontwikkelingen zich geleidelijk voltrekken is het historisch aspect ook thans nog duidelijk herkenbaar aanwezig in de ruimtelijke opbouw van Oosterend. Deze opbouw kenmerkt zich vooral door het centraal gelegen, verhoogde kerkerrein gedeeltelijk omgeven door een gracht, de daarop aansluitende haakse verbinding met de dijk, de Foarbuorren met de daarachter gelegen vaart en de men name aan de oostzijde gelegen bebouwing, die direct of indirect op het kerkerrein is georiënteerd.

De kenmerkende dorpsstructuur, in samenhang met de historisch waardevolle bebouwing, levert een beeld van zodanige cultuur-historische waarde, dat een aanwijzing van Oosterend als beschermd dorpsgezicht gerechtvaardigd is.

Ontstaan en ontwikkeling

Het Friese kleigebied, en vooral Westergo waarin Oosterend is gelegen, bestaat in de eeuwen voor de bedijking (10de-11de eeuw) uit een kwelderlandschap, doorsneden met zee-armen en krekens. In de derde eeuw na Christus ondergaat de geul, waaruit de Middelsee is ontstaan, een aanzienlijke uitbreiding om vervolgens in de negende eeuw na Christus zijn grootste omvang te krijgen. Toen zijn ook de geulen ontstaan die het gebied waar het latere Oosterend is gelegen aan de oost- en westkant omsluiten (zie fig. I).

Teneinde zich tegen de periodiek terugkerende overstromingen te weer te stellen, hebben de toenmalige bewoners woonheuvels aangelegd, in Friesland terpen genoemd.

De eerste bedijkingen in Friesland vinden plaats in de eerste helft van

de tiende eeuw in Westergo. Deze vroege bedijkingen betreffen geïsoleerde reeds bewoonde gebieden die als op zichzelf staande zeepolders moeten worden beschouwd. Het zogenaamde eiland van Oosterend behoort daartoe en bestaat uit een gebied waarin een aantal terpen liggen (zie fig. II).

Deze gebieden zijn geheel of gedeeltelijk door geulen omgeven. Op de dijken van deze 'moederpolders' sluiten de later aangelegde dijken aan. Naar alle waarschijnlijkheid is de nederzetting Oosterend ontstaan nadat de bedijking is aangelegd. Met betrekking tot de vraag of de nederzetting Oosterend al dan niet op een terp is gelegen, bestaat geen zekerheid. De hoogteligging van het dorp, de kerk uitgezonderd, wijst hier niet op: het ligt op maaiveldniveau en afgravingen ter plekke zijn er niet geweest.

Archeologische gegevens zijn er evenmin, behalve aanduidingen die er op wijzen dat er zich mogelijk onder het kerkerrein een kernterpje bevindt.

Er zijn overigens bijzonder weinig (schriftelijke) gegevens voorhanden omtrent de wording van Oosterend. De ontwikkeling kan daarom slechts in grote lijnen worden gevolgd.

De inrichting van de kerkruiimte vertoont een aantal met kerkerterpen overeenkomstige structurelelemen-

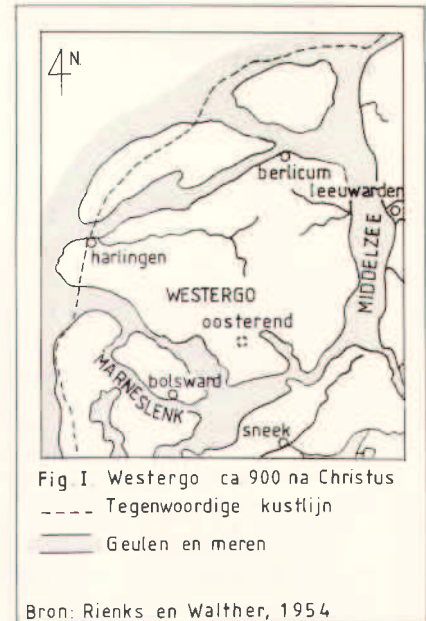

Fig I Westergo ca 900 na Christus
 - - - - Tegenwoordige kustlijn
 ——— Geulen en meren

Bron: Rienks en Walther, 1954

ten: de hoger gelegen kerk is rondom omgeven door een kerkhof met lijnpad en lage heg. In Oosterend is het geheel bovendien nog gedeeltelijk omgrensd door een gracht. De daarbij vrijgekomen grond is aangewend om het kerkerrein te verhogen. Op de kerkring sluiten enige wegen aan. Indien Oosterend inderdaad na de bedijking is ontstaan, is waarschijnlijk de wijze van aanleg dan wel het gebruik van een kerkerrein, zoals bij de oudere terpdorpen gehanteerd,

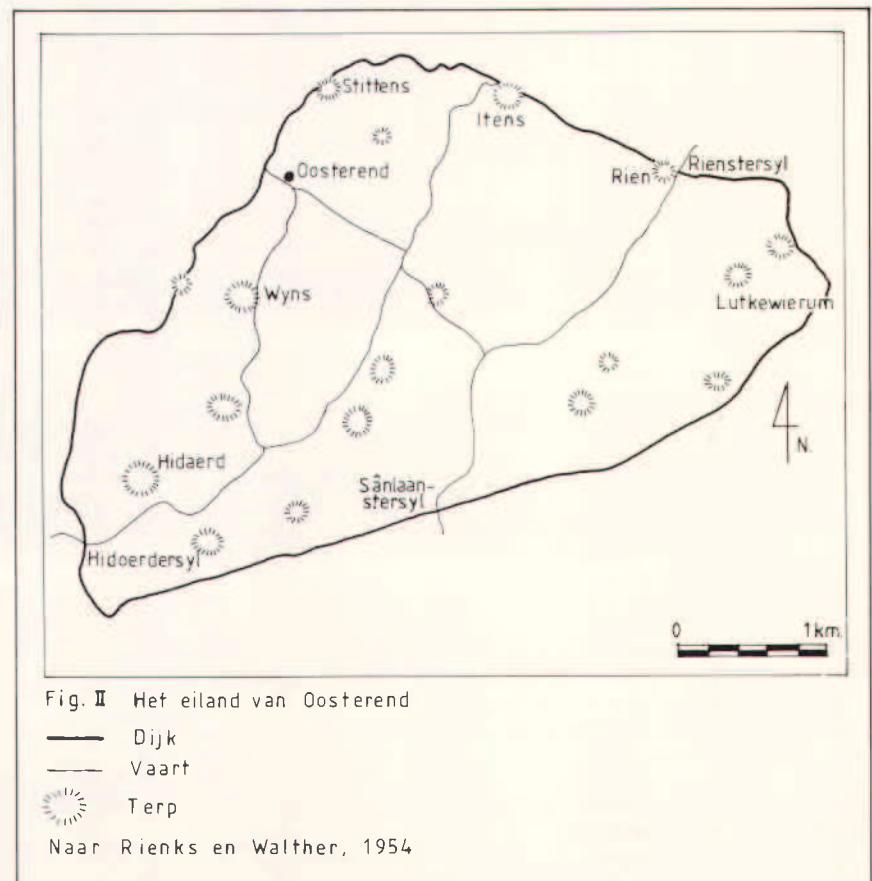

Fig II Het eiland van Oosterend

— Dijk
 - - - Vaart
 ☼ Terp

Naar Rienks en Walther, 1954

op grond van voorschriften ook in Oosterend toegepast. De bestaande terpdorpen hebben in ieder geval als voorbeeld voor de aanleg van Oosterend gegolden.

De huidige kerk dateert uit de tweede helft van de 14de eeuw. Daarvoor heeft minstens al één tufstenen kerk ter plekke gestaan die wellicht uit de eerste helft van de 12de eeuw stamde.

Oosterend groeit uit tot de belangrijkste nederzetting van het voormalige eiland, vanwege zijn gunstige verkeersligging met de gehele polder als achterland. Aanvankelijk is hierbij het vervoer over water van meer belang dan de wegverbindingen. Er wordt met name gebruik gemaakt van de vele vaarten die in verband met de afwatering zijn aangelegd. Het totale dorpsgebied reikt in westelijke richting ook over de dijk tot aan de Bolswardervaart. Het is een aanzienlijk geheel en in 1487 is zelfs sprake van het Oosterenderdeel als een grietenij. Het belang wordt benadrukt doordat er niet minder dan 52 stemmen (dit is 21% van het totaal) kunnen worden uitgebracht in de grietenij Hennaarderadeel waar het dorp kennelijk toch onderdeel van blijft uitmaken. Wommels, het dorp dat na Oosterend de meeste stemmen telt, heeft er 41 (16%).

Het feit dat Oosterend als kerkdorp een centrale functie voor een groter gebied vervult, alsmede de reeds genoemde gunstige verkeersligging, vormt een stimulans voor de vestiging van woon- en ambachtsfuncties. De quotisatie cohieren (belastingregisters) uit 1749 bevestigen dit beeld.

Het dorpsgebied heeft dan 353 inwoners waaronder, naast landbouwers, veel ambachtlieden en arbeiders. Deze ontwikkeling leidt tot een verdichting van de bebouwing.

Over de oudste ruimtelijke ontwikkeling van Oosterend ontbreken evenwel betrouwbare gegevens. Het eerste kaartmateriaal dat enig inzicht geeft in de vorm en omvang van het dorp is de grietenijkaart van Schotanus uit 1718 (fotobijlage, afb. 1). Deze kaart geeft een dorpsbebouwing aan die vooral geconcentreerd is aan de oostzijde van de kerk. Een tweede bebouwingsring achter de eerste bij de kerk is enigszins herkenbaar. Ten noorden en ten zuiden van de kerk staan boerderijen afgebeeld, terwijl zich ook in het westen, aan de dijk, enige huizen bevinden. Min of meer centraal is de kerk ingetekend waarbij de bebouwing aan de huidige Foarbuorren, de verbindingsweg tussen het kerkterrein en de dijk, wellicht vanwege de kleine kaart-schaal, lijkt te ontbreken. Op een tekening uit de tweede helft van de 18de eeuw (fotobijlage, afb. 2) is dit gebied in ieder geval reeds geheel bebouwd.

De verkeersgunstige ligging van Oosterend komt duidelijk naar voren op de kaart (zie ook fotobijlage, afb. 5). Het gebied is doorsneden door vele grotere en kleinere waterlopen die de belangrijkste verbindingen vormen. Oosterend ligt aan een kruispunt van zulke vaarten. De Oosterendervaart en de Wynservaart in het oosten en zuiden komen ten zuidoosten van het dorp bijeen en staan via een gedeelte van de kerkgracht in verbinding met een vaart in westelijke richting, naar Wommels en naar de Bolswardertrekvaart. De Sibada-opvaart, in de 17de eeuw gegraven als noordelijke verbinding met de Bolswardertrekvaart, benadrukt de centrale functie van Oosterend eens te meer. Daarnaast zal de dijk, die deel uitmaakt van de belangrijke doorgaande route over land van Sneek naar Franeker, van belang zijn geweest voor de ontwikkeling van het dorp.

De ruimtelijke ontwikkeling van Oosterend gedurende de verdere 18de en het begin van de 19de eeuw leidt niet tot ingrijpende wijzigingen in het nederzettingpatroon zoals dat door de Schotanuskaart wordt weergegeven. De wijzigingen blijven beperkt tot verdere verdichting van de bestaande structuur en vervanging van oudere bebouwing.

De eerste kaart waarop de ruimtelijke structuur gedetailleerd is weergegeven, is het kadastrale minuutplan uit 1820/21 (fotobijlage, afb. 3). Hierop neemt de kerk duidelijk een centrale plaats in. De bebouwing is voornamelijk georiënteerd op het kerkterrein en op de straten die daarop uitkomen. De benamingen Foarbuorren en Achterbuorren (de oude naam voor de Tsjerkebuorren) plaatsen de kerk eveneens in het centrum. Ook sociaal-economisch neemt de kerk een belangrijke plaats in binnen het dorp. Bijna een kwart van het dorpsgebied en vrijwel alle woningen in de kom, alsmede de herberg, behoren tot de kerkelijke bezittingen.

Een kenmerkend element vormt de vaartenstructuur aan de zuidkant van het dorp, die via een gedeelte van de kerkgracht loopt. Opvallend is dat de bebouwing zich niet op deze vaart heeft gericht.

Typend in het kaartbeeld is de verschillende opbouw van de structuur ten westen en ten oosten van de kerk. De bebouwing is voornamelijk aan de oostzijde geconcentreerd, in een tamelijk dichte verkaveling. Terwijl aan de westkant de Foarbuorren haaks op de kerkring staat, heeft aan de oostkant de bebouwing zich min of meer evenwijdig aan de kerkring ontwikkeld. Hierbij vallen de rechte rooilijnen van de voorste bebouwing op, hetgeen een geregelementeerde

aanleg doet vermoeden (mogelijk door de kerk gezien de eigendomsverhoudingen en de situering) in tegenstelling tot de daarachter gelegen bebouwing waar sterk verspringende rooilijnen voorkomen. Ten gevolge van het ontbreken van een berijdbare ringweg rond de kerk is de bebouwing aan de Tsjerkebuorren aan de achterzijde bereikbaar gemaakt voor voertuigen, waardoor het Skilplein is ontstaan.

Ten zuiden van de kerk bevinden zich blijkens de kadastrale minuut twee radiale structuurlijnen: De Streek en de Skoallestrjitte, waarlangs enige niet-agrarische bebouwing tot ontwikkeling is gekomen. De open ruimte aan de noordkant van de kerkring wordt veroorzaakt door het reeds op de Schotanuskaart uit 1718 aanwezige boerderijterrein, dat gezien zijn tegenwoordig nog aanwezige omgrachting, mogelijk een state is geweest.

De ruimtelijke ontwikkeling gedurende de verdere 19de eeuw kenmerkt zich enerzijds door een voortgezette verdichting van de dorpsstructuur met name aan de Streek en de noordzijde van de Foarbuorren. Daarnaast vindt vervanging van oudere panden plaats, zoals de in 1870 gebouwde pastorie aan de noordzijde van de kerk op het terrein waar op de kadastrale minuut een T-vormig gebouw is aangegeven. In 1862 worden de kerk geheel en de toren gedeeltelijk ommetseld met gele baksteen terwijl ook de ramen worden vergroot. Aan de zuidkant worden zware steunberen, eveneens in gele baksteen, aangebracht. Tevens vindt uitbreiding van de bebouwing plaats langs voorheen onbebouwde structurelementen. De zuidzijde van de dorpsgracht, de huidige Griene Leane raakt bebouwd, gevolgd door een gedeeltelijke invulling van het gebied ten zuiden daarvan met kleine arbeiderswoningen. Omstreeks 1850 wordt de weg naar Wommels aangelegd, de huidige Van Eysinga Leane, die in de loop van die eeuw geleidelijk bebouwd raakt met renteniershuizen. Hetzelfde geldt min of meer voor de oostzijde van de Wynserdijk en het begin van de oostzijde van de Sibadawei, de dijk ten noorden van de herberg. In 1902 wordt de huidige gereformeerde kerk aan de Wynserdijk bebouwd.

Rond de eeuwwisseling zet de uitbreiding van de bebouwingsstructuur zich voort aan 't Heechhiem en de Skippersbuorren, waar aanlegvoorzieningen worden getroffen voor de dan omvangrijke binnenvaart.

Gedurende het verdere verloop van de 20ste eeuw voltrekken zich geen ingrijpende veranderingen in de dan

tot stand gekomen dorpsstructuur. Er vindt nauwelijks nog verdere verdichting plaats. Structurele veranderingen blijven beperkt tot de demping van een gedeelte van de kerkgracht aan de oostzijde die ter plekke als tuintjes worden ingericht bij de daar aanwezige bebouwing. Ook wordt de watergang achter de bebouwing ten oosten van het Skilplein gedempt en wordt er een weg aangelegd waardoor er thans ter plekke sprake is van drie opeenvolgende bebouwingsrijen: de Tsjerkebuorren, het Skilplein en het oostelijke gedeelte van de Stittenser Leane.

Nadat de Wynserdijk ook aan de oostzijde bebouwd is geraakt, worden sinds de jaren zestig, zowel ten zuiden als ten noorden van het dorp nieuwbouwwijkjes gebouwd. De ruimtelijk-visuele relatie van het oude dorp met het omliggende gebied is daardoor thans met name alleen nog aan de oostzijde van Oosterend aanwezig.

Huidig ruimtelijk karakter

In de ruimtelijke opbouw van het huidige Oosterend is de hiervoor geschetste historische ontwikkeling goed herkenbaar gebleven. Vergelijking met de kadastrale minuut laat zien dat het nederzettingsspatroon een sterke historisch-ruimtelijke continuïteit vertoont. De kenmerkende structuur van het centraal gelegen, praktisch geheel omgrachte, verhoogde kerkterrein, de haakse verbindingen van de Foarbuorren, de vaart en de Greane Leane met de dijk in het westen en de op de kerkring georiënteerde opeenvolgende bebouwingsschillen van Tsjerkebuorren, Skilplein en Stittenser Leane, geven de nederzetting, samen met de soms sterk aaneengesloten bebouwing, een geheel eigen karakteristiek. Ook de Streek en de vaart dwars door het zuidoostelijk deel van het dorp vormen typerende elementen in de dorpsplattegrond. Het geheel wordt in belangrijke mate ondersteund door de overwegend hoge historische kwaliteit van de dorpsbebouwing.

De bebouwing bestaat hoofdzakelijk uit panden in één bouwlaag onder een schilddak, plaatselijk afgewisseld met zadeldaken en afgeplatte daken. De nokrichting wisselt, waarbij zich echter aan de straatzijde vrijwel altijd een dakschild bevindt. Als bouw materiaal voor de gevels is vrijwel uitsluitend baksteen toegepast, terwijl de daken overwegend met gebakken pannen zijn gedekt. Een algemeen bebouwingskenmerk is voorts de verticale gerichtheid van de gevelopeningen.

Verder heeft het merendeel van de bebouwing een meer of minder diepe voortuin, al dan niet van de straat

gescheiden door een heg of hek. Opvallende uitzonderingen in deze vormen de zuidkant van de Foarbuorren en van de Tsjerkebuorren waar de bebouwing direct aan de straat grenst.

Nadere typering te beschermen waarden

Vanwege de ligging in het centrum van het dorp en de gerichtheid van een aantal straten erop neemt het 14de-eeuwse kerkgebouw een dominante plaats in binnen de ruimtelijke opbouw van Oosterend. Het ruimtelijke effect van deze situering wordt in hoge mate versterkt door de verhoogde ligging van het cirkelvormige kerkterrein en het groene karakter ervan. Het kerkhof wordt door een haag en opgaand geboomte omzoomd. Typerend voor de bijzondere plaats van het kerkterrein binnen de structuur van Oosterend is dat het gedeeltelijk door een gracht van de directe omgeving is gescheiden.

De kerk zelf is een massief gebouw van forse afmetingen, met gevels en steunberen uitgevoerd in gele baksteen. Aan de noordzijde van het schip bevindt zich een sacristie met verdieping onder een zadeldak met toegave. Vooral vanaf het westen, vanuit de Greane Leane heeft men een fraai zicht op de kerksituatie.

Het bebouwingsbeeld rondom het kerkterrein, aan de Tsjerkebuorren, vertoont een tweeledig gezicht. De oostzijde laat een tamelijk gesloten geheel zien met bebouwing waarvan de voorgevel uitsluitend op het kerkterrein is gericht. De westzijde daarentegen wordt gekarakteriseerd door een meer open bebouwing, veroorzaakt doordat de panden daar op de loodrecht op de kerkring staande straten zijn georiënteerd.

Een opvallend kenmerk van de bebouwing aan de Tsjerkebuorren is het relatief grote aantal afgeplatte schilddaken, dat het geheel een voornaam aanzien geeft. Elders in Oosterend komt dat in die mate alleen voor aan de Van Eysinga Leane, bij de aldaar gesitueerde renteniershuizen.

De oost- en westzijde van de Tsjerkebuorren worden ruimtelijk van elkaar gescheiden door het pastorie-terrein ten noorden van het kerkhof. Dit terrein is vooral bepalend vanwege zijn grote omvang, zijn omgrachting en door zijn besloten groene karakter, vanwege de aanwezige beplanting met hoog opgaand geboomte. Hierdoor sluit het terrein goed aan op de ruimtelijke karakteristiek van de kerksituatie.

Ten zuiden van de kerk wordt de overgang in de Tsjerkebuorren vooral bepaald door de knik in de vaart en de brug daar overheen. De vrijstaande

boerderij die daar is gelegen neemt, vanwege de omvang en de hoge kap van het schuurgedeelte, een opvallende plaats in. De door hagen begrensde percelen tussen de straat en het kerkpad zijn van belang omdat daardoor de zelfstandige plaats van het kerkterrein wordt gehandhaafd ondanks de afwezigheid van een gracht langs dit deel van de Tsjerkebuorren.

Van de aantakende straten op de kerkring vormt de Foarbuorren een belangrijk structurerend element. Door het relatief smalle straatprofiel en de grotendeels aaneengesloten bebouwing heeft de straat een sterk besloten karakter. Het licht gebogen beloop en de gerichtheid op de kerk leveren een boeiend ruimtelijk beeld op.

In westelijke richting toont het straatbeeld echter aanmerkelijk minder beslotenheid vanwege een open pleinachtige ruimte aan de noordzijde van de straat bij de aansluiting op de Sibadawei/Wynserdijk. Hier staat, op een zeer ruime kavel, de herberg met een grote schuur voorzien van een hoge kap. Samen met de twee verdiepingen tellende herberg en de overige omringende bebouwing neemt deze ruimte een centrale plaats in het westelijke deel van het dorp in, ondanks het feit dat er slechts weinig panden rechtstreeks op zijn georiënteerd.

In het smalle oostelijk gedeelte van de Foarbuorren komen uitsluitend panden voor met een langskap. De gevels zijn er over het algemeen breder dan in het westelijk gedeelte waar de nokrichting overwegend haaks op de straat staat, waarbij de panden door de aanwezige gootlijsten en dakkapellen een voorname, 19de- en vroeg-20ste-eeuwse aanblik tonen. Terwijl aan de noordzijde de bebouwing door ondiepe tuinen van de straat worden gescheiden, staat de bebouwing aan de zuidzijde direct aan de verharding van de straat, slechts door een smalle stoep van de rijbaan gescheiden.

Het aan de noordzijde op de hoek gelegen pand vormt met zijn lage opslagzolder met halfronde ramen een ruimtelijk accent op het punt waar de Foarbuorren via een bruggetje aansluit op het pad rondom de kerk. Ook elders in het dorp komen deze kenmerkende lage zolderverdiepingen met halfronde ramen voor.

Aan de oostzijde van de Tsjerkebuorren komen enige paden op de kerkring uit. De meest noordelijke is een voetpad dat langs de gracht van het pastorie-terrein naar de Stittenser Leane voert. Meer naar het zuiden, tegenover het koor van de kerk bevindt zich een doorgang naar het noordelijk gedeelte van het Skilplein.

Het Skilplein dat ontsloten is via een doorgang vanaf 't Heechhien, wordt gevormd door een tweetal in elkaar overlopende, min of meer driehoekige ruimtes. Dit wordt veroorzaakt door de sterk uiteenwijkende richtingen van de rooilijnen aan weerszijden en een sterke verspringing in de bebouwing. De bebouwing is eenvoudiger van karakter dan aan de Tsjerkebuorren. Door de steeds verspringende rooilijnen is een visueel boeiend ruimtelijk beeld ontstaan, waarin met name de enkele in gele baksteen uitgevoerde panden in het noordelijk gedeelte in het oog springen.

Opvallend, door zijn hoge bouwlaag en kapverdieping, is het pand op de hoek van het Skilplein en 't Heechhien. Door zijn ligging in de as van de doorgang naar het kerkterrein vormt het een ruimtelijk belangrijke afsluiting.

Ten zuiden van de kerk vormt De Streek een dwarsverbinding vanaf de Tsjerkebuorren. Het noordelijk deel van deze straat wordt gekenmerkt door dicht opeenstaande panden en een steenachtig karakter, waardoor een waardevol contrast met de Tsjerkebuorren bestaat. Het nauwe straatprofiel en de direct aan de weg gelegen bebouwing dragen aan deze karakteristiek in belangrijke mate bij. Het zuidelijk deel van De Streek, bereikbaar via een brug over de Oosterender Vaart, vertoont een daarvan sterk afwijkend beeld. De losstaande panden hebben merendeels een schilddak en staan alle met de nokrichting evenwijdig aan de straat, waarvan ze gescheiden zijn door een voortuintje. De boerderij aan het oostelijk uiteinde levert met zijn hoge kap van het schuurgedeelte een visuele afsluiting van de straat waardoor, ondanks de losse bebouwing, een zekere beslotenheid van dit buurtje is ontstaan. Een opvallende verschijning in de straat is ook hier een hoger pand met een opslagverdieping, waarin zich halfronde lichtopeningen bevinden.

De bebouwing in het uiterste oosten van Oosterend aan 't Heechhien, de Stittenser Leane en de Skippersbuorren vormt de afsluiting van de nederzetting. Het betreft merendeels eenvoudige behuizingen uit het eind van de 19de en het begin van de 20ste eeuw. Een opvallende plaats nemen de vier groen geverfde houten botenhuisjes in aan de Oosterender Vaart, met zadeldaken tussen topgevels.

Er is hier, met name aan de Skippersbuorren, een sterke en waardevolle visuele relatie met het aangrenzende open landschap aanwezig.

Van de niet direct op het kerkterrein aantakende straten, die voornamelijk in het westelijk deel van het beschermd

de dorpsgezicht liggen, is de Greane Leane nog het meest betrokken op de kerksituatie. Ze is slechts door de vaart daarvan gescheiden. De Greane Leane wordt gekenmerkt door vrij diepe voortuinen aan de zuidzijde en de achterkanten van de bebouwing langs de Foarbuorren aan de overzijde van de vaart. Samen met de vaart heeft de straat een breed profiel, waarbij de kerktoren en het beplante kerkterrein een ruimtelijke afsluiting vormen. De bebouwing in het gebied ten zuiden van de Greane Leane is een voorbeeld van de verdichting van rond de eeuwwisseling, in het tuinengebied dat ontsloten wordt door een pad.

Aan de westzijde van Oosterend vormen de Wynser Dijk, de Sibadawe en de Van Eysinga Leane een gedeelte met een geheel eigen karakter. Het betreft hier laat-19de-, begin-20ste-eeuwse renteniershuizen op ruime, groene percelen die langs de doorgaande wegen zijn gebouwd. De panden kenmerken zich door een relatief grote kavel- en gevelbreedte. In het algemeen staat de bebouwing op ruime afstand van elkaar en van de straat en heeft merendeels een schilddak met hier en daar een plat dak met schilden.

Binnen dit gedeelte van het dorp neemt de herberg, gelegen in de as van de Van Eysinga Leane tegenover de brug over de Sibada opvaart, een centrale plaats in. Behalve door zijn functie en ligging is het gebouw met een hoogte van twee verdiepingen een opvallende verschijning in het dorpsbeeld.

Ook in dit deel van het dorp bevinden zich enige panden met een karakteristieke lage opslagzolder: een tweetal aan de zuidkant van de Van Eysinga Leane en één aan het noordelijk uiteinde van de Wynser Dijk. Door de ver uiteenstaande bebouwing is hier bovendien nog een visuele betrokkenheid met het omringende buitengebied aanwezig, waardoor het structurele onderscheid tussen de delen van het dorp aan weerszijden van de oude dijk wordt benadrukt.

Begrenzing beschermd gebied

De beschreven kwaliteiten van de historisch-ruimtelijke structuur en van de bebouwing van Oosterend, alsmede de herkenbaarheid van de historische ontwikkeling in het dorpsbeeld rechtvaardigen een aanwijzing als beschermd dorpsgezicht ingevolge artikel 20 van de Monumentenwet.

Tot het beschermd dorpsgezicht behoren de samenhangende onderdelen van de ruimtelijke structuur, waaruit de historische ontwikkeling is af te lezen. De samenhangende structuur is opgebouwd uit het

kerkterrein met het daaraan gekoppelde bebouwings- en stratenpatroon. Voorts dienen hiertoe gerekend te worden de laat-19de- en vroeg-20ste-eeuwse bebouwing aan de uitvalswegen aan de westzijde van het dorp.

De begrenzing is aan de noord- en zuidkant voornamelijk bepaald door de daar aanwezige nieuwbouwwijken en is voor het overige hoofdzakelijk langs de achtererven van de bebouwing getrokken.

De begrenzing van het beschermd dorpsgezicht is weergegeven op de bijgevoegde kaart (Rijksdienst voor de Monumentenzorg, nummer 235).

Rechtsgevolg aanwijzing

Ter effectivering van de bescherming van het aangewezen dorpsgezicht moet ingevolge artikel 37, lid 8 van de Wet op de Ruimtelijke Ordening een bestemmingsplan worden ontwikkeld. De toelichting op de aanwijzing als beschermd dorpsgezicht kan daarbij wat het beschermingsbelang betreft als uitgangspunt dienen.

Doel van de aanwijzing is, de karakteristieke met de historische ontwikkeling samenhangende structuur en ruimtelijke kwaliteit van het gebied te onderkennen als zwaarwegend belang bij de verdere ontwikkelingen binnen het gebied.

De aanwijzing beoogt op die wijze een basis te geven voor een ruimtelijke ontwikkeling, die inspelt op de aanwezige kwaliteiten, daarvan gebruik maakt en daarop voortbouwt.

Geraadpleegde literatuur:

Hacquebord, L.

'Het noordelijke zeekeigebed' in: S. Barends, J. Renes, T. Stol, J.C. van Triest e.a. (red.) Het Nederlandse Landschap. Een historisch-geografische benadering. Utrecht, 1986.

Gemeente Hennaarderadeel. Voorstel beschermd dorpsgezicht. Oosterend, 1982.

Halbertsma, H.

Terpen tussen Vlie en Eems. Een geografisch-historische benadering. 2 dln. Groningen, 1963.

Kingmans, H.

Kraak te Oosterend. Leeuwarden, 1986.

Reitsma, F.K.

Easterein yn foto's. Easterein, 1977.

Rienks, K.A. en Walther, G.L.

Binnendijken en Slieperdijken yn Frieslân. 2 dln. Bolswert, 1954.

Stichting voor Bodemkartering

Toelichting bij de Bodemkaart van Nederland, schaal 1:50.000. Blad 10 West Sneek en 10 Oost Sneek. Wageningen, 1974.

Colofon:

Uitgave van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist.

Historisch-geografisch en stedenbouwkundig onderzoek:
Drs. J.L. van Tilburg, Leusden.

Foto's:

Dienst van het Kadaster en de Openbare Registers, Apeldoorn (afb. 3);
Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist (afb. 1, 2, 4, 5);
Topografische Dienst, Emmen (omslag).

Kaart en illustraties in de tekst:
Studio Ineke van der Burg, Bilthoven.

Verkoopprijs f 10,-.

Deze publikatie is schriftelijk of telefonisch te bestellen bij het Distributiecentrum DOP
Postbus 20014
2500 EA 's-Gravenhage.
Telefoon: 070-78 98 80.
Onder vermelding van bestelnummer of ISBN 90 346 1222 8.

Druk:

Staatsdrukkerij, 's-Gravenhage.

BESCHERMDE STADS- EN DORPSGEZICHTEN

INGEVOLGE ARTIKEL 35 VAN DE MONUMENTENWET 1988

OOSTEREND, gemeente Littenseradiel

Aanvulling op de toelichting bij het besluit tot aanwijzing van Oosterend als beschermd dorpsgezicht.

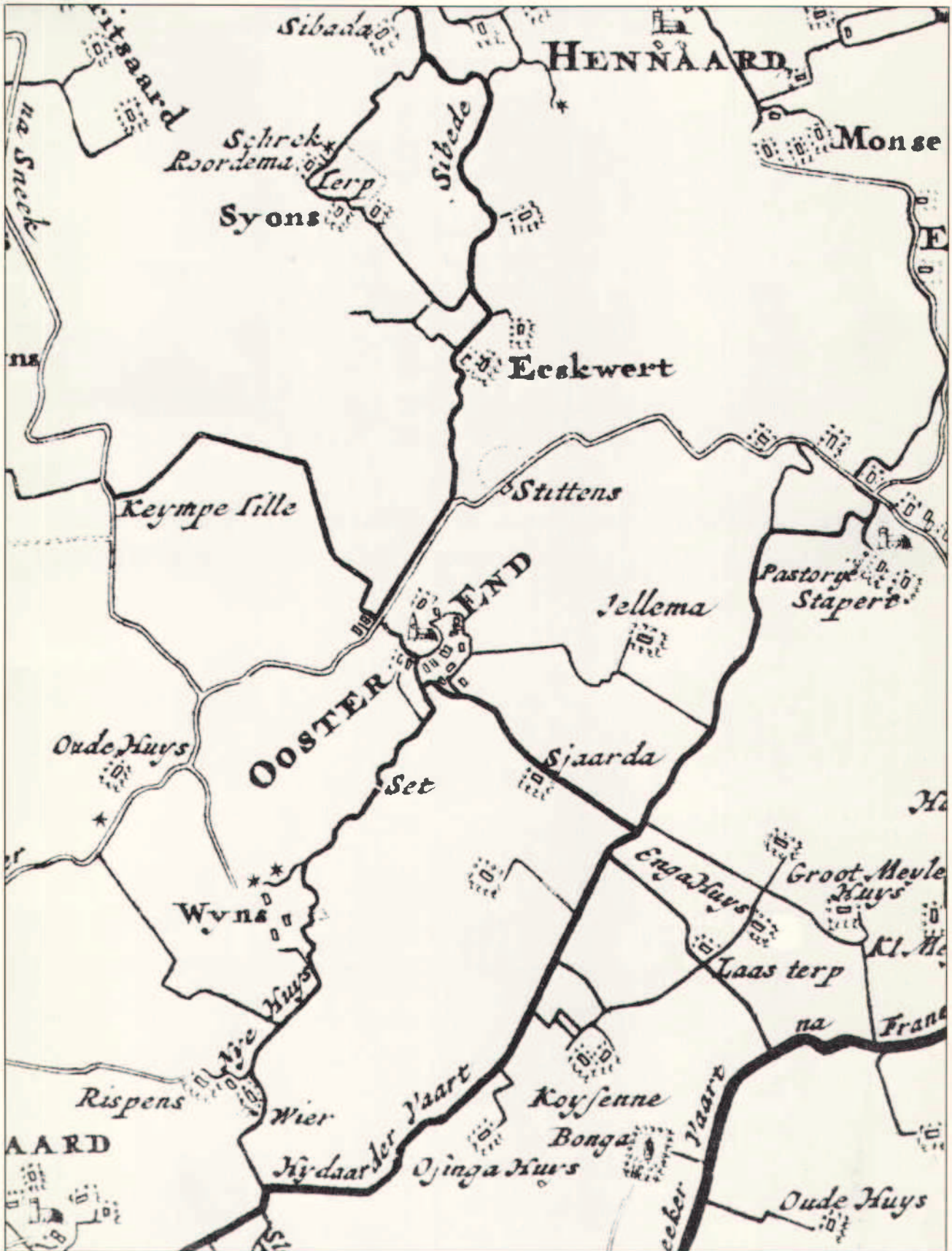
Resultaat gevoerd overleg

Overeenkomstig het bepaalde in artikel 35 (voorheen 20) van de Monumentenwet zijn de raad van de gemeente Littenseradiel, Gedeputeerde Staten van Friesland, de Rijksplanologische Commissie en de Raad voor het Cultuurbeheer gehoord over het voorstel Oosterend aan te wijzen als beschermd dorpsgezicht. De genoemde instanties hebben alle positief geadviseerd met betrekking tot de voorgenomen aanwijzing. In verband daarmee zijn in de begrenzing van het aangewezen dorpsgezicht en in de toelichtende tekst geen wijzigingen aangebracht ten opzichte van het oorspronkelijke voorstel.

ERRATUM

In verband met de inwerkingtreding van de Monumentenwet 1988 per 1 januari 1989 dient in de plaats van "artikel 20 van de Monumentenwet" gelezen te worden: "artikel 35 van de Monumentenwet 1988".
De verwijzing "artikel 37, lid 8 van de Wet op de Ruimtelijke Ordening" dient vervangen te worden door "artikel 36, eerste lid, van de Monumentenwet 1988".

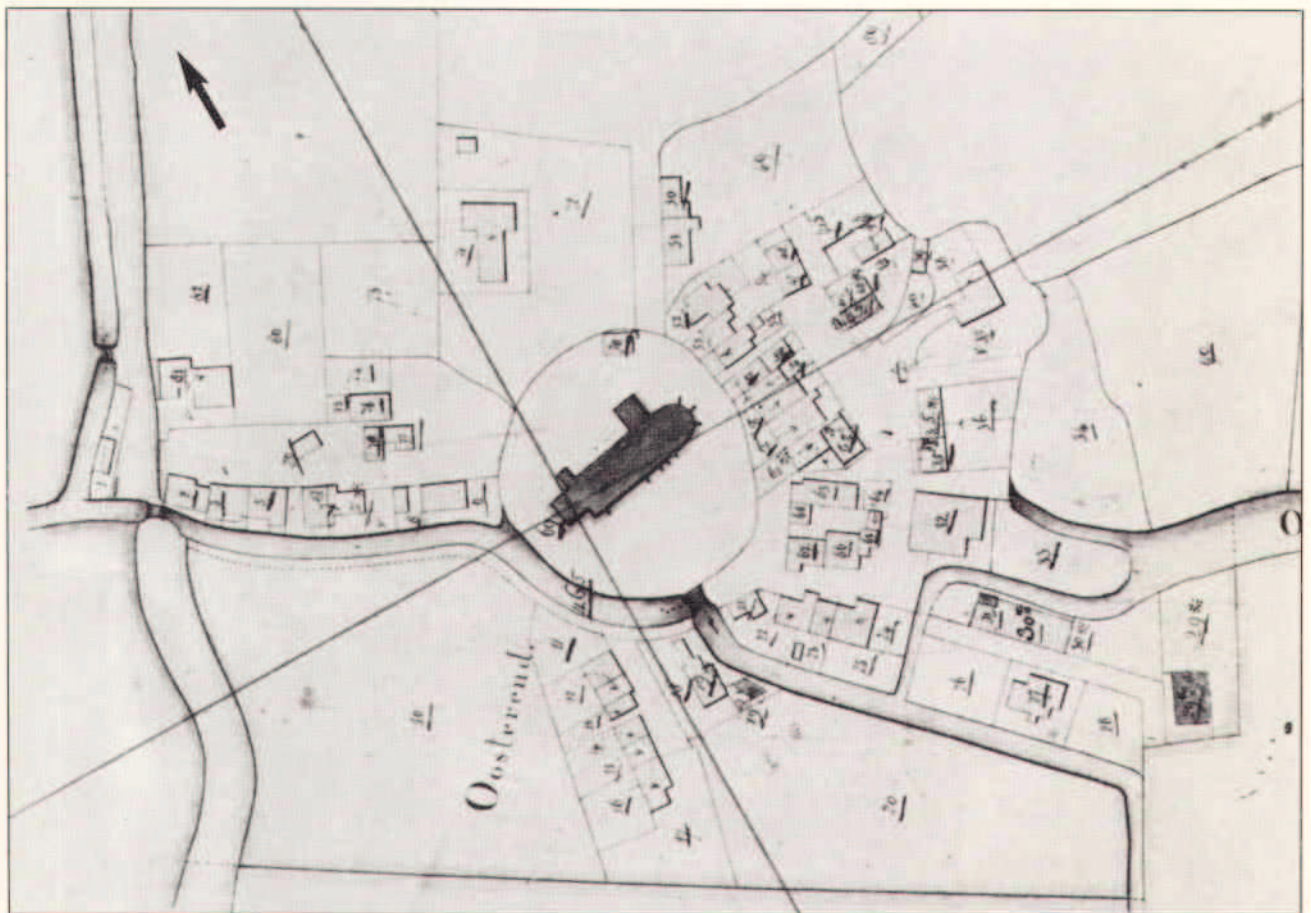
Fotobijlage

Afb. 1. B. Schotanus à Sterringa, Uitbeelding der Heerlijkheit Friesland, 1970 (facsimile herdruk van 1718), grietenij Hennaarderadeel, fragment.

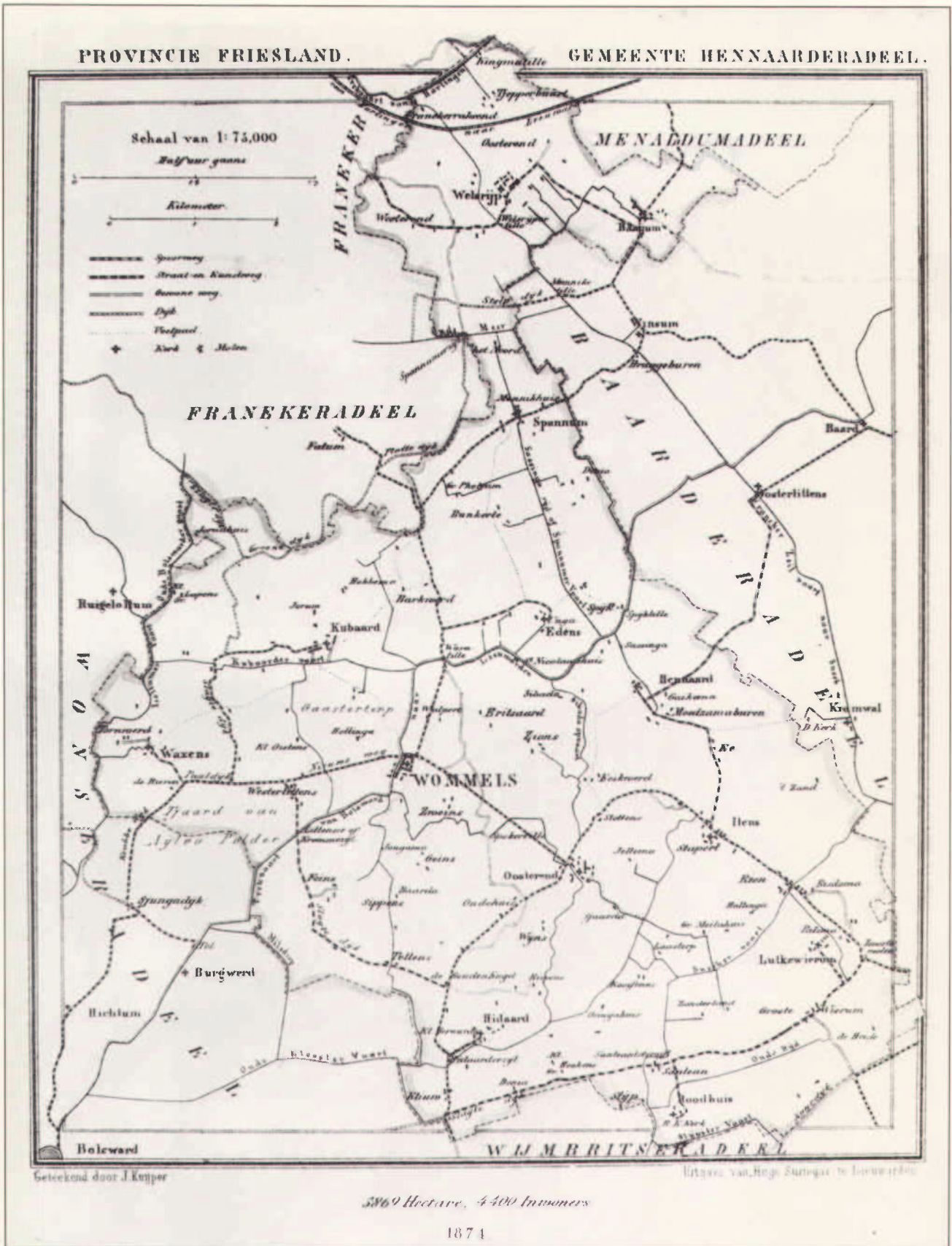
Afb. 2. Friese 'Vaderlandsche Gezichten', red. Kalma, J.J., Poortinga Y. en Vries, K. de, Leeuwarden 1968 (facsimile herdruk van gravures eind 18de eeuw), Oosterend, ca. 1780.

Afb. 3. Kadastraal Minuutplan gemeente Oosterend, 1821/22, fragment.

Afb. 4. Topographische en Militaire Kaart van het Koninkrijk der Nederlanden, 1973 (facsimile herdruk van 1854), blad 10, fragment.

Afb. 5. J. Kuyper, Gemeente-atlas van Nederland, 1874, provincie Friesland, gemeente Hennaarderadeel.

W
E L
Z I J N
V O L K S
G E Z O N D
H E I D E N
C U L T U U R

Kenmerk

Rijswijk

189020

's-Gravenhage

28 MAART 1991

De Minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur

DE MINISTER VAN WELZIJN, VOLKSGEZONDHEID EN CULTUUR

EN

DE MINISTER VAN VOLKSHUISVESTING, RUIMTELIJKE ORDENING EN MILIEUBEHEER

OVERWEGENDE

dat het dorp Oosterend, na zijn ontstaan in een van de oudste polders van Friesland, zich onder invloed van een gunstige ligging sinds de late middeleeuwen heeft ontwikkeld tot een verzorgend centrum voor het omliggende agrarische gebied,

dat deze ontwikkeling zich weerspiegelt in de ruimtelijke structuur van het dorp, opgebouwd uit het verhoogde en omgrachte kerkterrein met aansluitend daarop een patroon van bebouwing, watergangen en straten waarin ook de voormalige polderdijk is opgenomen,

dat de historische kenmerken van de uit diverse perioden daterende dorpsbebouwing en de inrichting van het onbebouwde gebied de ruimtelijke karakteristiek van het dorp mede bepalen,

dat het gebied mitsdien een beeld oplevert dat van algemeen belang is vanwege zijn schoonheid en zijn ruimtelijke structurele samenhang;

Voorts overwegende dat het geldende bestemmingsplan "Oosterend", vastgesteld op 22 juni 1987 en goedgekeurd op 16 oktober 1987, in voldoende mate recht doet aan de omschreven historische karakteristiek;

Gelet op artikel 35 en artikel 36 van de Monumentenwet 1988;

Gehoord de raad van de gemeente Littenseradiel, Gedeputeerde Staten van Friesland, de Raad voor het Cultuurbeheer en de Rijksplanologische Commissie;

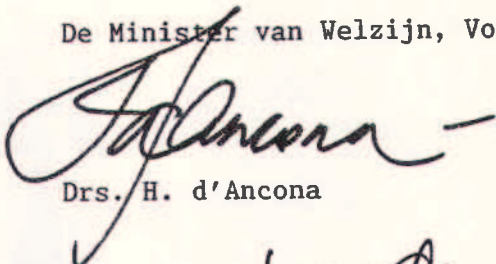
BESLUITEN

Het gebied in de gemeente Littenseradiel zoals is aangegeven op de bij dit besluit behorende tekening nr. 235 en zoals is omschreven in de toelichting bij dit besluit, aan te wijzen als beschermd dorpsgezicht in de zin van artikel 1, onder g, van de Monumentenwet 1988;

het bestemmingsplan "Oosterend" aan te merken als beschermend bestemmingsplan in de zin van artikel 36, tweede lid, van de wet.

Van dit besluit, waarvan mededeling zal worden gedaan in de Staatscourant, zal afschrift worden gezonden aan de Raad voor het Cultuurbeheer, de raad van de gemeente Littenseradiel, Gedeputeerde Staten van Friesland en de Rijksplanologische Commissie.

De Minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur,

Drs. H. d'Ancona

De Minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer

J.G.M. Alders

